

# rosa vera

UNA APORTACIÓ A LA HISTÒRIA DEL GRAVAT MODERN A CATALUNYA

ELS LLIBRES "IDLUSTRATS" PER JAUME PLA



LES COSES BENIGNES

20 TANNKAS

TRISTETA

LA MALVESTAT D'ORIANA

EL NAIXEMENT DE L'INFANT JESÚS

CASTILLA

BESTIARI

L'ALBUFERA DE VALÈNCIA

LES COMARQUES DEL PRINCIPAT

EN aquest capítol, hem dividit els llibres de LA ROSA VERA en els llibres "il·lustrats" per JAUME PLA i en els "dirigits" per JAUME PLA acollint-nos a la distinció que en fa FRANCESC X. PUIG ROVIRA a la monografia 12 gravats i un autoretrat de Jaume Pla. Hem fet -però- alguns canvis. Quan parlem de llibres il·lustrats per JAUME PLA volem significar les obres en què hi ha gravats originals seus. Els dirigits són aquells on els gravats pertanyen a d'altres artistes però en els quals JAUME PLA en presidí l'elaboració. De tota manera, dins del primer grup, dels "il·lustrats" per JAUME PLA, també cal fer esment que, a la vegada, ell era el director i el realitzador dels gravats.

Les tres monografies que tractem en el darrer punt també s'haurien pogut incloure en aquests dos grups com fa FRANCESC X. PUIG ROVIRA, però com ja hem dit, els hem agrupat sols perquè formen, per les seves característiques, un bloc independent i compacte.

Una altra de les diferències amb l'apartat de FRANCESC X. PUIG ROVIRA és el fet que nosaltres no hem inclòs les Obres completes de Xavier Benguerel en el grup de llibres il·lustrats per JAUME PLA. Si bé hi ha una punta seca i una litografia seves, també hi ha il·lustracions d'altres artistes i aleshores l'hem inclòs en el grup dels llibres "dirigits" per diferenciar-lo d'aquells que només tenen gravats de JAUME PLA.

Tampoc fem esment de les obres que no pertanyen a LA ROSA VERA i on JAUME PLA en fou l'il·lustrador i/o el director i que en són una bona colla. La nostra tasca queda emmarcada en el món d'aquesta editorial i a ella

ens hem cenyit, essent per si mateixa prou interessant i prolífica.

Anem a parlar seguidament dels llibres il·lustrats per JAUME PLA.

Del total dels setze llibres que es van editar sota el peu editorial de LA ROSA VERA amb gravats originals, deu pertanyen a aquest grup si bé el darrer de tots, la seva monografia, l'estudiarem en l'última secció d'aquest capítol.

Analitza un per un aquests llibres podem apreciar una paulatina millora en la seva elaboració, tant en l'apartat d'il·lustracions com en el de compaginació i composició del text, acurant tots els detalls amb bon gust i sensibilitat propis de les edicions de bibliòfil.

Tots sabem que en una obra ben feta cal un esforç i una constància per aconseguir quelcom de profitós i de qualitat; constància que JAUME PLA va tenir en tot moment, esdevenint una figura cabdal de la bibliofília de postguerra. No hi ha dubte que l'experiència i l'esforç esmerçat en millorar han deixat rastre en cada obra i es descobreix un notable canvi dins el procés evolutiu des del primer llibre fins al darrer.

**LES COSES BENIGNES** de JOAQUIM RUYRA (1945) (Pg.29, Ap.I)

Les coses benignes, el primer llibre, és clarament, tal com afirma el seu autor, un llibre d'aprenent. Fou la seva estrena com a il·lustrador amb gravats originals i també com a director. S'evidencia en les il·lustracions de l'obra la poca habilitat tècnica i la mediocritat de les imatges, propis de la inexperiència i del poc coneixement que JAUME PLA posseïa en aquelles èpoques envers

el gravat. Les entalles són molt indecises i el dibuix pobre de concepte.

De tota manera no es pot desestimar aquest llibre perquè tot treball crea un pòsit que permet veure allò que s'ha de fer i allò que cal evitar en una obra futura i així es palesa en les obres que veurem.

En Les coses benignes s'intentava coordinar la part impresa del text amb la pròpia imatge. Els cinc capítols de què consta el llibre són encapçalats per cinc gravats disposats a la part superior de la plana i deixant lliure la part inferior per al text, tot procurant que la pisada ocupés precisament el mateix espai de les lletres per evitar així l'efecte òptic de la cubeta. En aquesta obra, JAUME PLA ja hi va incloure les caplletres diferenciades de la resta i els culs-de-llàntia en un intent de distribuir i equilibrar la part escrita amb la gravada.

Fou el primer cop que emprà la lletra Bodoni (7) de tipus molt vulnerables i de poca consistència que fàcilment mostraven una irregularitat en la recollida de tinta. SALVADOR SALVADÓ COTS, l'impressor del llibre, no tenia lletres de fundició. Allò significava compondre varies pàgines, caràcter per caràcter, d'un a un, i tornar a treure'ls per formar altres mots fins a compaginar tot el llibre. Aquesta lletra, a LA ROSA VERA, només la faria servir novament pel pròleg de 20 tannkas, abandonant-la definitivament quan entraria en contacte amb la S.A.D.A.G. (Societat Aliança D'Arts Gràfiques) on experimentà amb nous tipus i amb la possibilitat de compondre tot el llibre d'una sola vegada.

Les caplletres de Les coses benignes eren xilografies estampades amb un altre color de manera que calia tirar primer el full amb el text en negre, després la ca-

pital en color i darrerament el gravat. Una tasca laboriosa, entretinguda i amb força ambicions per ser el primer llibre que confeccionava tot sol JAUME PLA qui de bon principi va sortir a la palestra a per totes.

20 TANNKAS de CARLES RIBA (1945) (Pg.77, Ap.I)

El segon llibre de LA ROSA VERA, 20 tannkas(8), és el llibre on JAUME PLA ha fet més d'illustrador. Aquestes eren les seves paraules quan es referia a ell:

*Aquest és un llibre desgraciat, però com a il·lustrador, a mi em sembla que és el millor llibre que he fet i li diré que aquests versos són els únics que m'he après de memòria en la meua vida. Jo sóc incapaç d'aprendre'm versos, però com que aquests no sabia què volien dir, em tornava boig per il·lustrar això i al final vaig captar una mica el ritme més que no pas l'anècdota, perquè aquí d'anècdota, a molts no n'hi ha. (...) En definitiva, jo em penso que la justificació d'aquest llibre, o la crítica que se'n podria fer, és que és un llibre d'un aprenent que busca per diferents camins. (9)*

Quan JAUME PLA diu que com il·lustrador és el millor llibre que ha fet es refereix a l'esforç per interpretar les paraules de CARLES RIBA i traslladar-ho a un gravat.

En l'apartat "La Rosa Vera en pro de la bibliofília" deiem que un dels punts essencials per ser un bon il·lustrador de llibres era la sensibilitat per part de l'artista plàstic en captar la idea de l'escriptor i interpretar-la. La imatge resultant mai no serà una imatge de reproducció, sinó d'interpretació. I en aquesta diferència rau el seu interès. Per tant, malgrat que hi hagi deficiències en el conjunt global de l'obra i els gra-

vats siguin més lloables en obres posteriors, JAUME PLA segueix considerant que aquí és on féu més d'illustrador.

Quant a tècniques, és un llibre de tanteig i d'experimentació. JAUME PLA encara no coneixia ni dominava el burí i els vint gravats de què consta són majoritàriament aiguaforts amb algun toc de punta seca i d'aigua-tinta.

La peculiaritat d'aquest llibre i el seu valor no rau pas en les il·lustracions, molt mediocres encara tant de concepte com d'execució (no hem d'oblidar que es va fer només amb uns mesos de diferència de Les coses benignes), el seu valor el trobem en la distribució dels fulls i la compaginació global. Les lletres de les tankas eren gravades sempre a l'angle inferior dret i esquerre respectivament, segons la plana sigui parella o imparella. S'enfronten en simètrica disposició i els fulls van enganxats a tall de llibre japonès mitjançant escativanes que li confereixen un caire oriental i diferent a qualsevol altre llibre. Que l'obra estigui relligada en forma d'acordió té dues explicacions. Haver estampat els gravats pels dos costats del full hauria fet difícil coincidir les petjades i, a part de ser desagradable a la vista, el llibre hauria quedat reduït a deu planes. I si només els hagués estampat al recto del full, hauria quedat un llibre de vint planes però no s'haurien enfrontat els gravats i la compaginació seria totalment avorrida.

Una altra de les consideracions que JAUME PLA va tenir en compte a l'hora de compondre l'obra fou la d'escriure el títol a la part superior de cada full però amb lletres, VINT TANKAS i no 20 TANKAS. Així quedava més harmonitzat amb el nom de l'escriptor.

Malgrat que JAUME PLA s'hagués esforçat en interpre-



tar les tannkas de CARLES RIBA emprant diferents tècniques de gravat i cercant el ritme del poema, creiem que l'interès principal d'aquesta obra es troba en l'originalitat de composició i en els detalls de construcció del llibre i no pas en els gravats.

Fou el darrer imprès per SALVADOR SALVADÓ COTS i les lletres de les tannkas eren gravades a la planxa -juntament amb la il·lustració- a partir d'un fotograt en negatiu. El tipògraf composà el text, d'aquí se'n va extreure un fotograt en negatiu i JAUME PLA va fer la cremada a l'àcid. El resultat era una planxa de metall amb la il·lustració i la lletra gravades i que s'estampaven alhora.

A diferència de Les coses benignes, on JAUME PLA demanà permís als hereus de JOAQUIM RUYRA per editar-lo, 20 tannkas s'elaborà de mutu acord entre l'escriptor i el gravador. Això ens fa pensar que JAUME PLA podia haver aprofitat l'ocasió que CARLES RIBA era viu per invertir els papers i ser ell qui il·lustrés els gravats en lloc de ser a l'inrevés. Però davant d'aquesta reflexió, JAUME PLA ens comentava que per aquell temps encara no havia fructificat en la seva ment la idea característica de LA ROSA VERA en què era l'escriptor qui glossava els gravats amb el seu text. És més, fou arran dels problemes que li ocasionà il·lustrar el llibre que decidí "venjar-se" dels escriptors.

Aquest llibre, però, té un greu error. JAUME PLA va emprar un paper sense cola pensant-se que s'imprimirien millor els gravats. El resultat és una estampa plena de fongs i taques. El seu exemplar, en canvi, el va tirar sobre paper de fil antic que havia trobat en llibreters de vell i està intacte.

Un altre error del llibre fou que les planxes eren

de zenc i tirar més de seixanta proves sense niquelar era impossible. Els niqueladors del país li van esguerrar tres planxes que va haver de fer de nou. En aquell temps JAUME PLA encara no coneixia la casa "Cottens Frères" de París on més endavant duria les planxes a niquelar i a acerar.

Aquestes dues primeres obres foren editades l'any 1945 però a la portada hi consta la data de 1935 per qüestions de censura. JAUME PLA, enguany, s'adona que aquesta falsificació fou ben bé una ingenuïtat i un xic de bona fe. Si els de la censura els volien "pescar" era ben fàcil de fer-ho. Falsificar, però, suposava treure la por dels venedors envers la distribució de llibres clandestins i cregué que aquesta era una manera raonable per apaivagar aquella inquietud.

TRISTETA d'EMILI VILANOVA (1947) (Pg.166, Ap.I)

Amb l'experiència adquirida a la impremta Montaner i Simon sota el mestratge de RAMON DE CAPMANY i després d'elaborar Les coses benignes i 20 tannkas a la impremta de SALVADÓ COTS, JAUME PLA va establir contactes amb la S.A.D.A.G. on va seguir el seu aprenentatge i on es va fornir realment el seu "savoir faire" com "arquitecte de llibres".

Tristeta, d'EMILI VILANOVA, seria la seva primera obra en aquesta impremta amb un resultat ben òptim si tenim en compte que era tan sols el cinquè dels llibres que illustrava i dirigia (el tercer dins Les Edicions de La Rosa Vera).

Tal com succeïa en Les coses benignes, l'escriptor del llibre ja era mort i calia cenyir-se a un text ja clos.

La muller de JAUME PLA, la Norma, era companya d'Universitat d'ANTONI VILANOVA, besnebot de l'autor del llibre. JAUME PLA, després de llegir el text, li demanà per il·lustrar-lo i ANTONI VILANOVA accedí gustosament tot ajudant-lo. PLA va pensar que aquell era el llibre que merexia els honors de fer-li una gran edició i posà mans a l'obra.

Com a gravador, denota molta més maduresa que en els dos llibres anteriors, però la part de dibuix encara té molt que desitjar si pensem en les darreres obres gravades al burí on la mà i el cervell aconseguïen coordinar-se gairebé a la perfecció.

Novament s'ha intentat harmonitzar i relacionar la part escrita amb la gravada. Les catorze puntes seques que el conformen encapçalen cada capítol amb la lletra impresa dintre la pisada de la planxa i amb la caplletra i el número del capítol estampats en un altre color. Per separar els paràgrafs de cada capítol, hi estampà unes vinyetes xilogràfiques i en altres hi col·locà un fotogravat que, a tall de cul-de-llàntia, clou el text disposat en piràmide invertida.

En aquest llibre es van trobar que, un cop impreses les lletres i haver mullat el paper per estampar-hi el gravat, el negre ropintava de color morat i el van haver de repetir. Allà on la lletra tocava amb un altre paper humit, el repintava com un llapis tinta.

D'ençà d'aquell dia, JAUME PLA sempre prova la lletra i la mulla abans de fer-ne el tiratge complet.

A Tristeta fou la primera vegada que JAUME PLA utilitzava planxes de coure esdevenint ja el metall usual pels seus gravats. Aquestes planxes, a l'igual que Les coses benignes, estaven signades pel gravador. JAUME PLA ho féu perquè hi havia una certa tradició. Pensem en els

boixos de RICART, d'OLLÉ PINELL, NICIANO... Després d'aquest llibre, però, només firmaria a la justificació del tiratge i prou.

A la S.A.D.A.G., al costat del mestre JEAN TROCHUT, JAUME PLA vetllava cada pas en l'elaboració del llibre. La seva compenetració amb l'impressor seria un element fonamental en el resultat final de l'obra.

Tristeta denota un sentit de la compaginació molt més sòlid i mica a mica anem veient un canvi en la concepció global de l'obra per part de JAUME PLA.

El llibre mostra més integració entre la part gravada i la part escrita. Les il·lustracions es troben intercalades en el text i formen un conjunt delicat i evocador de la Barcelona del vuitcents. Les puntes seques són més fresques i assenyalen més domini de l'eina comparat amb els dos llibres anteriors. La interpretació del text palesa una compenetració més estreta entre gravador i escriptor tot i que reconeixem que és més fàcil interpretar i il·lustrar una novella que no pas uns poemes com els de CARLES RIBA.

Cal tenir en compte també que, paral·lelament a LA ROSA VERA, JAUME PLA il·lustrava i dirigia altres llibres de bibliòfil que li reportaven noves idees i maneres de plantejar-se l'obra.

**LA MALVESTAT D'ORIANA de JOSEP CARNER (1948)**

(Pg.237, Ap.I)

La malvestat d'Oriana seria el primer llibre de JOSEP CARNER que il·lustrava i el primer on emprava varies tintes en els gravats, la qual cosa faria en molt poques ocasions.

Era un llibre que, tipogràficament, ofería moltes

possibilitats. El "pàstix" medievalitzant que va escriure amb gran domini de la llengua JOSEP CARNER, fou un bon ham per a JAUME PLA.

Aquest text li permetia cercar solucions molt diverses en la compaginació entre la imatge i la paraula. Això ho aprofità per incloure els gravats en diverses posicions tot cercant l'equilibri amb la part escrita. El resultat dona lloc a una lectura visual de recorregut àgil i amè. Si el comparem amb Tristeteta, la integració imatge-text, si bé no sempre és afortunada, demostra més decisió i mestria per part de JAUME PLA.

Ara la imatge pren emplaçaments diversos en relació al text, i aquest, per la seva composició (cursiva i rodona, acabament en forma de cul-de-llàntia, fragments més amples, d'altres més estrets, cossos desiguals...) demostra una visió de més professionalitat. Pensem que hi ha llibres que per la seva acurada tipografia, per la bona impressió i pel joc visual entre els diferents cossos de lletres o el gruix del caràcter emprat, poden ser considerades per sí soles obres de bibliòfil sense necessitat de cap il·lustració. La malvestat d'Oriana a més a més de l'originalitat en la composició del text, hi afegeix l'element gràfic del gravat amb múltiples variants.

Com hem dit, la tipografia fou un element molt important a l'hora de pensar en aquest llibre. JAUME PLA va fer servir la lletra Ibarra (10), combinant la rodona amb la cursiva, perquè els altres tipus no li servien, no anaven prou bé per allò que volia aconseguir i per reflectir l'esperit de l'època. Cada capítol forma una unitat tipogràfica amb un títol que acostuma a ser llarg. Les ratlles, que entren dins l'alçada de la capital, són compostes amb caixa alta i cursiva i el text clou en

cul-de-llàntia. Les capitals varen ser dibuixades per JAUME PLA i fotogravades després.

Quant als gravats, el color treu força a la imatge. Estampats només en negre són molt més interessants.

En una ocasió JAUME PLA diria que:

*La defensa del gravat ha d'argumentar-se en les seves possibilitats genuïnes, en el fet de poder aconseguir allò que és impossible en qualsevol altra tècnica. En aquest sentit absolut el color no afegeix res de nou al gravat. (11)*

Això ho afirmaria anys més tard d'haver fet aquest llibre i nosaltres ho recolzem. Sobretot quant als gravats que illustren aquesta obra. Nosaltres, però, hi afegiríem que si bé és cert que el gravat té unes característiques pròpies que no pot imitar ni igualar cap altre mètode, també creiem que a voltes el color pot donar un valor propi al gravat si aquest es manté en les seves coordenades, sense imitar res ni ningú. Altrament, la força del negre sobre el blanc del paper mai no serà superada pel color en un mateix gravat. En tot cas hi ha d'haver altres elements o factors que el reforcin, fet que no es dona aquí.

A La malvestat d'Oriana, una vegada més se'ns demostra que l'aiguafort no és pas la tècnica més adient a la manera de treballar de JAUME PLA. La solidesa dels burins o la factura de les puntes seques dels darrers llibres resta encara lluny d'aquesta obra. Fins i tot Tristeta tenia més interès en la part purament de tècnica i de dibuix en el gravat.

El paper per aquest llibre fou fet a mà per la casa Guarro i després, la restes, s'aprofitarien per dos llibres més: Àfrica negra i El Naixement de l'Infant Jesús.

**EL NAIXEMENT DE L'INFANT JESÚS de FRANCESC EIXIMENIS (1951)**  
(Pg.268, Ap.1)

En El Naixement de l'Infant Jesús, inspirat en el text de FRANCESC EIXIMENIS, les il·lustracions s'intercalen en l'obra a tall de vinyetes i culs-de-llàntia, integrant-se plenament en l'esctructura del text que es disposa en dues columnes simètriques a cada plana.

És el primer llibre on hi apareix la marca a l'aigua de LA ROSA VERA i el darrer de tres on el paper era fet a mà. Aquesta filigrana editorial apareixeria des d'aleshores a totes les edicions.

Aquest llibre és per altra banda l'únic dins LA ROSA VERA que JAUME PLA va il·lustrar amb xilografies. La compaginació entre la imatge i el text recorda els manuscrits medievals, amb una bona integració entre la part gràfica i l'escripta. Hi ha però un greu problema i és que arreu es dona el fet anomenat d'"impressió fantasma" on el gravat es transllueix, no pel darrera, sinó al full del davant. La impremta Horta, amb JOAQUIM HORTA i BOADELLA al capdavant (Barcelona, 1878-1956), havia dut a terme unes edicions de luxe de gran qualitat des de mitjans dels anys 30. Però després va continuar-ho el seu gendre ANDREU MASANÉS i els resultats foren completament diferents. Ell fou l'impressor de El Naixement de l'Infant Jesús i JAUME PLA atribueix el fet de la impressió fantasma a la poca habilitat del tipògraf en l'ús de la Minerva.

El text fou compost amb la lletra Nicolàs Cochín (12) i és l'única que té aquest tipus de lletra a LA ROSA VERA.

JAUME PLA ha aconseguit una relació molt adient entre la imatge i la paraula, però això succeïa el 1951, dos anys després que sortís a la llum el primer plec de

la COLLECCIÓ DE GRAVATS CONTEMPORANIS on el gravat es deslliga de la paraula i la supedita a ell.

Aquestes ànsies d'alliberament de la il·lustració ja venien cobant en els ànims de JAUME PLA fins que el 1958 esclataria de ple amb l'aparició de la primera monografia de LA ROSA VERA amb gravats d'EMILI GRAU SALA i textos de JOSEP JANÉS I OLIVÉ. Però de les monografies en parlarem en un altre apartat. Si ens cenyim als llibres il·lustrats per JAUME PLA, ara tocaria el torn a Castilla.

CASTILLA de MIGUEL DELIBES (1960) (Pg. 301, Ap.I)

Amb Castilla JAUME PLA encetava la "revenja dels il·lustradors" en l'àmbit dels llibres amb gravats seus i mostrava la mestria adquirida en la seva maduresa.

Quan vaig llegir per primera vegada aquest llibre, em vaig quedar bocabadada per la facilitat d'aquell escriptor vallissoletà en relacionar les històries que, si bé eren independents i formaven un ens propi, al mateix temps les entrelligava amb una habilitat sorprenent. Però encara va ser més la meva admiració quan vaig assabentar-me que DELIBES s'havia inventat tot allò arran dels dibuixos que JAUME PLA li ensenyà.

El 1958, JAUME PLA havia il·lustrat Viaje a la Alcarria de CAMILO JOSÉ CELA i fou aleshores quan va descobrir el paisatge de Castella.

El tema el va apassionar de tal forma que l'any següent inicià un llarg viatge per aquelles contrades cercant noves temàtiques pels seus dibuixos. MIGUEL DELIBES seria l'home idoni per il·lustrar aquells gravats amb el seu llenguatge tan planer i tan autòcton .

Amb disset historietes de la mateixa extensió cada



una, MIGUEL DELIBES se les engenià meravellosament per tal que els gravats de JAUME PLA s'omplissin de vida i de personatges. Cada història és una història a part, però alhora tot el conjunt té un lligam entre sí que el configura com una unitat novellística. Tant és així que imatge i text es complementen plenament. DELIBES interpretà amb tant d'encert els burins de JAUME PLA que el llibre és millor llegir-lo amb la imatge al costat que no pas sense. I els gravats també prenen més sentit amb les paraules que l'escriptor els donà.

A JAUME PLA, Castilla és un dels llibres que li fa menys vergonya tot i que la part tipogràfica té un defecte difícil de solventar. El paper que va elaborar la casa Guarro era molt bo per estampar-hi un gravat, però necessitava molta pressió per la part tipogràfica i això fa que la lletra es marqui pel darrera, cosa que desagrada enormement l'autor acostumat a cercar la perfecció en tots els aspectes. Si es feia amb poca pressió, calia excés de tinta i aleshores les lletres remosquejaven. Va ser molt difícil trobar la pressió i la tinta a la mida exacta.

En aquest llibre JAUME PLA hi aplicà el sistema de deixar un espai en blanc per notificar els punts i a part: *Això sí que m'ho vaig inventar jo. Això no ho havia vist enlloc. (13)*

Aquest mètode ja l'havia emprat per primer cop a El llibre de les bèsties de RAMON LLULL il·lustrat per JOSEP GRANYER el 1947 i era un mitjà molt adient per mantenir l'estructura de bloc rectangular, tancat i compacte que s'enfrontava a un altre rectangle també de les mateixes característiques format pel gravat i emmarcat per l'empremta de la cubeta en el paper.

Castilla consta de disset burins -més el del pròleg-

gravats a les planes imparelles i ilustrats per sengles textos a les planes de l'esquerra. Obrint el llibre, el conjunt ofereix una visió simètrica i regular de dos blocs compactes. Tots els gravats són paisatges de format apaisat on la mà del gravador s'espandeix folgadament a cor què vols.

Tal com succeirà a L'Albufera de València i a Les comarques del Principat, totes les imatges foren extretes del natural i no porten lletra impresa al dors, llevat de la que encapçala el pròleg.

Aquesta fou l'única vegada que JAUME PLA escollia un escriptor castellà per ilustrar un dels seus llibres a LA ROSA VERA. Va ser força criticat per aquest fet ja que aquesta editorial sempre havia tingut un caire marcadament catalanista. Però JAUME PLA va deixar de banda els assumptes de la llengua i va saber valorar allò que era realment important per a l'art de la bibliofília i l'obra ben feta: el valor literari del text, la perfecció en la part tipogràfica i la qualitat en les il·lustracions.

MIGUEL DELIBES era un gran escriptor que va saber captar amb sorprenent mestria i sensibilitat l'ambient suggeridor d'aquells gravats i, com era molt normal, no es podia traduir al català perquè era treure-li tot el seu sabor i encant originals. L'artista, però, seguia essent JAUME PLA i no Jaime Pla, i els seus gravats tenien un idioma comú: l'entalla dolça i austera del burí.

A Castilla hi ha una plena concordança entre la imatge gravada per JAUME PLA i el text de MIGUEL DELIBES. M'atreviria a dir que de tots els llibres és el que més reflecteix la idea de LA ROSA VERA en el sentit de ser l'escriptor qui amb les seves paraules il·lustra i interpreta els gravats. El text és una còpia fidel d'allò que

hi ha representat a les imatges.

A L'Albufera de València o a Les comarques del Principat que veurem més endavant, malgrat que hi ha una correlació, el text podria variar i no influir en les imatges i viceversa. Una mateixa comarca podria estar representada amb un altre paisatge i descrita amb altres paraules, però a Castilla això no passa. Quan llegim el text de DELIBES veiem la gent en aquell poble, sota aquell arbre, muntat en aquells cavalls o treballant en aquelles terres. És com una pel·lícula de cinema on ens podem imaginar el relat de DELIBES transcorrent per entre els gravats de JAUME PLA.

Els textos de Castilla s'agruparen més tard en un llibre titulat Viejas historias de Castilla la Vieja (14) i la veritat és que la versió de LA ROSA VERA té un encant especial que el fa molt més interessant. Altrament, si no hagués estat per LA ROSA VERA i la "provocació" de les imatges, potser a hores d'ara no tindríem aquestes disset historietes tan pròpies de DELIBES.

#### BESTIARI de JOSEP CARNER (1964) (Pg.367, Ap.I)

De tots els llibres il·lustrats per JAUME PLA a LA ROSA VERA, aquest és el menys il·lustrat de tots.

El Bestiari només conté un retrat de CARNER fet a la punta seca com a frontispici del llibre, i és que il·lustrar aquella quantitat de poemes hauria estat caríssim i les economies de JAUME PLA no s'ho podien permetre. De tota manera, fou per a LA ROSA VERA que JOSEP CARNER va escriure el seu llibre i això sol ja és tot un punt positiu per l'editorial. Potser sense ella avui no gaudiríem d'una obra tan enriquidora.

JOSEP CARNER havia il·lustrat amb les seves paraules uns dibuixos de JOSEP GRANYER. D'aquella col·laboració en sorgí el llibre Museu Zoològic editat el 1963 per Ed. Nauta. CARNER es va engrescar tant amb aquells textos que es posà a escriure un altre bestiarí.

Cent cinquanta-quatre poemes configuren el llibre que es publicaria un any més tard a LA ROSA VEAR sota el títol de Bestiarí.

Tot i els seus vuitanta anys, JOSEP CARNER demostrà en aquests versos la seva gran qualitat literària i la seva vena artística en ple rendiment encara.

L'ALBUFERA DE VALÈNCIA de JOAN FUSTER (1970)

(Pg.402, Ap.I)

L'Albufera de València fou una obra de característiques molt semblants a Castilla; i quan diem semblant, ens referim a la seva constitució com a llibre il·lustrat i a la seva compaginació i distribució entre gravats i textos.

Si bé la part escrita d'ambdues obres difereix en el contingut intern i en la forma externa d'expressió, la qual cosa és normal pel fet de ser dos escriptors ben diferents qui tenen cura dels textos, la part plàstica representada també amb disset burins mostra un caire similar en els dos exemplars quant a llenguatge formal i a concepte interpretatiu. Això és així, en primer lloc, perquè l'artista encarregat de fer els gravats és el mateix en els dos casos i, en segon lloc, perquè l'ús del burí en aquesta època de la trajectòria artística de JAUME PLA té una factura molt característica i ben pròpia que atansa les dues obres donant-les a la vegada un caràcter personal i autònom.

JOAN FUSTER va escriure una obra un xic curta per fer-ne un llibre. JAUME PLA, per resoldre-ho, va decidir compaginar-lo jugant amb un espai buit a esquerra i dreta de les planes collocant-hi el nom dels autors i el títol de l'obra per equilibrar la zona del text. Aquesta resolució anava també dirigida amb la idea que algun dia es pogués editar aquest text en un llibre corrent ja que era inèdit fins aleshores. Malauradament aquest dia encara no ha arribat.

La diferència entre aquesta obra i Castilla la trobem també en què el text es feia independentment del gravat. Encara que la imatge reflecteix paisatges i aspectes de l'Albufera, el text no descriu aquells aspectes concrets, sinó que fa un passeig per la zona des de punts de mira històrics, socials o turístics. Les imatges són un complement però no són imprescindibles. Tanmateix les imatges sense el text també ofereixen una bona aproximació al paisatge de l'Albufera valenciana. A Castilla, en canvi, tant el text com la imatge funcionen millor un al costat de l'altre.

**LES COMARQUES DEL PRINCIPAT** de JOSEP M<sup>o</sup> ESPINÀS (1970-76)  
(Pg.461, Ap.I)

Amb Les comarques del Principat li tocà el torn a la ploma de JOSEP M<sup>o</sup> ESPINÀS, gran coneixedor de la geografia catalana.

Davant dels trenta-vuit gravats de cadascuna de les comarques que JAUME PLA li mostrava, ell en feia una glossa que ocupava exactament el mateix espai per cadascun d'ells. JOSEP M<sup>o</sup> ESPINÀS, acostumat a escriure als diaris, a revistes i a altres llocs que necessiten d'una

disciplina de mots, estava plenament avesat a tenir un rigor a l'hora d'escriure i va complir meritòriament amb la seva tasca.

Els gravats es disposen a la part esquerra del llibre, al verso del full on hi ha el nom de la comarca. En ells, JAUME PLA fa una demostració de les diferents tècniques del gravat en un intent de recopilar-les totes i captar, segons l'eina, l'esperit de cada indret. Castella i l'Albufera eren uns temes que calia representar amb la línia nítida i incisiva del burí. Les terres de Castella són terres de gran extensió on les verticals es complementen amb les horitzontals formant un joc harmònic de suaus corbatures. I el burí permet mostrar aquest rigor de la línia recta juntament amb la sinuositat del paisatge.

L'Albufera, per la seva part, és una terra tranquil·la on la horitzontalitat de l'aigua només es veu trencada pels matolls, els arrossars o alguns arbres. El cel gairebé sempre exempt de núvols no mostra cap entalla. El treball del burí reflecteix la senzillesa del paisatge, però alhora, el domini que JAUME PLA té de l'eina, li dona una riquesa de matisos molt especial.

A Les comarques del Principat -en canvi- JAUME PLA conjuga els aiguaforts, les puntes seques i els burins segons el tema de la comarca li suggereixi una o altra tècnica. Predominen les puntes seques (vint) i els burins (onze), mentre que la resta són cinc aiguaforts, un vernís tou i una aiguatinta a la goma.

Tots els gravats, llevat el de la comarca del Segrià on hi ha unes fruites, vénen representats per paisatges característics de la zona. També a L'Albufera de València tots els burins eren paisatges, exceptuant dos d'ells on hi havia uns animals representatius d'aquelles contrades.

A diferència dels altres llibres, Les comarques del Principat es lliurava en plec mensuals i no pas tot de cop. JAUME PLA volia crear un seguit de gravats i de textos però cercant la manera que no semblés un llibre i que fos econòmic a l'hora d'adquirir-lo. Cada comarca amb el seu text corresponent formaven un plec que era servit als subscriptors de manera periòdica i regular.

El llibre va començar a vendre'l la filla d'un comerciant valencià, la NÚRIA BACHILLER, però quan en va haver venuts una trentena, ho va deixar córrer. Afortunadament el llibre, només ensenyant-lo, ja es venia sol i no hi va haver cap problema en distribuir tots els exemplars.

JAUME PLA sempre havia estat un curiós. Ja de menut, a Rubí, volia saber què tenia als seus voltants, conèixer més enllà d'on arribaven els seus ulls. Fer aquest llibre li permetria saciar la curiositat envers el coneixement del seu país. JOSEP M<sup>e</sup> ESPINÀS, per la seva banda, era un gran conxeador de les terres catalanes i un bon cronista. La quantitat de llibres de viatges i el seu èxit de venda ho palesen clarament.

Teòricament es feia un gravat cada mes i es venia a 500 pts. juntament amb el text, i a 700 pts. els exemplars preferents.

A l'hora de la veritat, però, o bé el gravador o l'escriptor fallaven i els plec s'enderrerien per un motiu o altre. El resultat final, però, és altament satisfactori. El llibre dóna una visió engrescadora de les comarques fins al punt que la seva lectura hauria de ser obligatòria abans de sortir de casa per visitar aquell o altre racó.

JOSEP M<sup>e</sup> ESPINÀS ha sabut captar l'essència de cada indret amb gran poder d'observació i ofereix un cop d'ull sense tòpics ni pedanteria. JAUME PLA, l'artista

que ha plasmat aquests paratges sobre el metall, ha cop-sat també els elements més representatius de cada comarca. Tot i que cal remarcar que la seva tasca era molt difícil si tenim en compte que la geografia de Catalunya és molt i molt variada. Mostrar en un sol gravat una visió sintètica d'una comarca és difícil i arriscat alhora. No en va JAUME PLA va haver de fer més d'un viatge i més d'un dibuix per captar aquesta representativitat.

Com és natural, hi ha unes estampes més encertades que altres o de més qualitat. Entre trenta-vuit gravats sempre es fa difícil una igualtat i més encara si les tècniques emprades són diferents.

El llibre clou amb la comarca del Barcelonès perquè JOSEP M<sup>e</sup> ESPINÀS és de Barcelona o se'n sent orgullós tal com ho palesa en el seu text: *Barcelona, la meua ciutat, més que les altres...*

Les comarques no tenien un ordre establert en el llibre i la seva disposició respon al treball que anava sorgint tant per part del gravador com de l'escriptor. Uns textos són més acurats, altres més freds, uns gravats més forts, altres de menys qualitat. També a LA ROSA VERA en general, com en qualsevol obra d'envergadura i de rigor, hi ha una part menys bona i una altra de millor.

En les publicacions d'aquesta editorial hi predomina la segona mostra. La prova està en aquests llibres i en els que comentarem en els apartats següents d'aquest capítol.

A l'apèndix I (volum II) s'hi pot trobar amb més detall i precisió el contingut de cada obra. Els exemplars que analitzem palesen amb tota credibilitat i honradesa la figura clau de JAUME PLA en el món de la bibliofília



i del gravat de postguerra. Seguint l'estructura d'unes fitxes elaborades expressament per tal fi, creiem que aquesta visió general que hem ofert en aquest apartat quedarà àmpliament reforçada en el volum II.

. . . .

3

ELS LLIBRES "DIRIGITS" PER JAUME PLA



EL LLIBRE DE LES BÈSTIES  
ÀFRICA NEGRA  
ELS GRAVATS DE XAVIER NOGUÉS  
OBRES COMPLETES DE XAVIER BENGUEREL

JAUME PLA ha dirigit més de vint i més de trenta llibres amb dibuixos, gravats calcogràfics, xilografies, litografies o il·lustracions de diversos artistes i d'autors variats.

No comentarem aquí totes aquestes obres perquè no ens pertoca fer-ho, però sí cal esmentar allò que l'experiència d'aquest seguit de treballs representà en el món bibliòfil de JAUME PLA.

Com anem observant, LA ROSA VERA és una faceta molt concreta del seu tarannà en l'àmbit del llibre il·lustrat. En l'apartat anterior hem pogut veure els llibres amb gravats originals del propi artista i com, a mesura que avançava el temps, les obres oferien una millor qualitat i aspectes més nous cada vegada.

Si hem de parlar dels llibres que per a LA ROSA VERA feren altres artistes, però sota la direcció de JAUME PLA, n'hem de citar sis. Dos d'ells, però, corresponen a la sèrie de les MONOGRAFIES DE LA ROSA VERA i els estudiarem en el seu moment. Els altres quatre formen el corpus de llibres que nosaltres hem agrupat sota el títol de LLIBRES "DIRIGITS" PER JAUME PLA i que analitzarem tot seguit.

**EL LLIBRE DE LES BÈSTIES** de RAMON LLULL i JOSEP GRANYER  
(1947) (Pg.542, Ap.I)

En aquest llibre fou on JOSEP GRANYER entraria a formar part per primera vegada en el món de LA ROSA VERA iniciant una tasca important en la seva faceta de gravador.

Un any abans, el 1946, illustrava amb aiguaforts El coloquio de los perros de MIGUEL DE CERVANTES dirigit també per JAUME PLA. I és que l'aiguafort és la tècnica de JOSEP GRANYER per excel·lència. El seu esperit analític i reflexiu l'avesava forçosament a emprar aquesta tècnica en els seus gravats. GRANYER treballava de manera tenaç i amb disciplina, sense deixar res a la improvisació. L'aiguafort és una tècnica que no en vol gaires d'improvitzacions. Tot allò que apareix en els gravats de GRANYER hi és perquè n'és conscient a través del coneixement que la observació d'aquell objecte li reporta.

L'afecció pel món dels animals ja li ve de jove a GRANYER, quan anava al Zoo de Barcelona a prendre apunts del natural en l'època d'estudiant de Belles Arts.

En El llibre de les bèsties, l'anàlisi minuciosa de cada element de la bèstia i la originalitat que li infon en les seves postures humanes, palesa el talent de raonar cada grafisme i cada entalla del seu gravat.

Haver analitzat l'Exemplar E amb tot el seguit de proves addicionals que l'acompanyen, ens ha permès recolzar i afirmar aquesta teoria. Les diferents proves d'estat ens mostren la manera acurada i detallista del GRANYER gravador que s'anirà refermant en totes les col·laboracions posteriors amb LA ROSA VERA.

JOSEP GRANYER sol començar incidint els perfils amb línia segura i decidida i realitzant un primer treball d'entalles -generalment paral·leles- amb una cremada suau de mordent. Després de fer-ne una prova d'estat, torna a envernissar la planxa i fa el treball de les contratelles amb una estada més perllongada a l'àcid per tal d'aconseguir un to més pujat de gris. I així successivament fins a construir el volum desitjat, sempre segons

un punt de llum central i unitari que modela la figura. El seu treball és del clar al fosc i mai a la inversa.

El llibre de les bèsties esdevé un gran llibre de bibliòfil. Un dels millors que dirigí JAUME PLA en aquella època dels anys quaranta. Dissortadament, d'aquest llibre se'n va fer una edició molt curta si tenim en compte la gran feinada del seu tiratge (56 exemplars més 12 fora de la venda)

Dotze de les tretze il·lustracions que el componen estan tirades amb dues planxes i a varies tintes. Una, gravada a l'aiguatinta i estampada a la "poupée", configura el fons de les bèsties i dels paisatges. L'altra és un aiguafort que dibuixa les formes i els volums i va sempre estampat en negre sobre l'aiguatinta.

Les aiguatintes són com una excusa per al color. Allò que realment interessa són els aiguaforts. Els aiguaforts tenen força per sí mateixos i fins i tot són millors quan estan estampats sols que no quan hi ha el color de l'aiguatinta al dessota.

El llibre es va vendre de seguida. A PERE PUJOL CASADEMONT, l'encarregat de vendre'l, li prenién de les mans (15). JAUME PLA es penedeix d'haver-ne fet un tiratge tan curt per la bona acollida que tingué i més encara si tenim en compte la seva feinada a l'hora del tiratge. Altrament, estampar-ne més significava invertir-hi diners i l'economia de LA ROSA VERA en aquella època en què VÍCTOR M<sup>e</sup> D'IMBERT encara no hi prengué part era més aviat deficitària. JOSEP GRANYER féu tots els gravats al taller de JAUME PLA i anaven a mitges a l'hora de cobrar.

Tipogràficament és una obra amb molta ambició si pensem en la poca experiència que JAUME PLA tenia encara sobre el món de la bibliofília en aquella època. El text està disposat en dues columnes estretes volent recordar

un manuscrit gòtic i fou la primera vegada on JAUME PLA va fer servir els espais blanc dins la mateixa línia per indicar els punts i a part. Això ho faria després a les col·leccions de gravats i en altres llibres.

Les caplletres de El llibre de les bèsties són pintades a mà i els títols dels capítols estan tirats a dues tintes. Alguns caràcters són de doble alçada que els altres i això permeté a JAUME PLA jugar amb les formes i la disposició de les ratlles, trencant la monotonia i aportant un nou element al llibre.

ÀFRICA NEGRA de NICOLAU M<sup>o</sup> RUBIÓ i FRANCESC DOMINGO  
(Pg.587, Ap.I)

L'any 1935, juntament amb NICOLAU-MARIA RUBIÓ, FRANCESC DOMINGO féu un viatge a l'Àfrica des de Dakar fins a Gàmbia.

NICOLAU-MARIA RUBIÓ, a part de múltiples afeccions, se sentia especialment atret per l'Àfrica i la caça major. Aquest viatge amb DOMINGO donà lloc a un text que, juntament amb els gravats, formarien el llibre de LA ROSA VERA que ara estudiem.

FRANCESC DOMINGO, autor de les il·lustracions, va comentar a JAUME PLA que volia fer un llibre i aquest va proposar-li ser-ne el director. FRANCESC DOMINGO va trobar encertada la idea i es van posar d'acord. JAUME PLA no va conèixer personalment l'escriptor i se les va veure i desitjar per poder fer un llibre amb un text tan curt.

Vuit gravats componen el total d'il·lustracions del llibre. Estan treballats amb tècniques mixtes, normalment aiguafort, aiguatinta i punta seca, i FRANCESC DOMINGO els va fer tot sol a partir dels dibuixos.

Si comparem aquests gravats amb l'aiguafort que més endavant faria per a la COLLECCIÓ DE GRAVATS CONTEMPORANIS, Espectadors (nº2), ens adonem que són molt lluny de la qualitat d'aquell altre treball. Els dibuixos que va fer FRANCESC DOMINGO a l'Àfrica són molt més interessants i bons que no pas el resultat passat a la planxa. És evident que no va escollir prou bé la tècnica. La força que podia tenir la línia en el dibuix es perd completament amb la uniformitat de l'aiguatinta i l'excés de brunyidor per obtenir els blancs.

Quant al text, NICOLAU-MARIA RUBIÓ va fer un escrit breu però força original en la visió del món negre.

Si pensem com va ser concebut, podríem dir que amb ell ja s'iniciava un xic la idea de LA ROSA VERA sobre ser l'escriptor qui havia de glossar les imatges. El seu títol "Àfrica negra. Vuit aiguaforts de Francesc Domingo comentats per Nicolau-Maria Rubió" ja ho deixa entreveure.

De totes formes, no podem afirmar plenament que el text il·lustri les imatges ni a l'inrevés. Més aviat és un complement d'ambdues parts, sense predomini d'una sobre l'altra. Nosaltres triaríem el text abans que els gravats. FRANCESC DOMINGO n'ha fet de molt millors, i d'entre els del llibre creiem que només un o dos superen en qualitat a la resta.

El paper que es va emprar en aquest llibre fou fet a mà per la casa Guarro i s'aprofitaren les restes que hi havia de La malvestat d'Oriana. La lletra, època seminegra de cos 16 (per fer més extens el text), no és potser la més adequada aquí. Només se justifica pel fet que sigui de traç més gruixut i per tant més intensa que una altra reforçant la idea del títol Àfrica negra. El conjunt, i segons el nostre punt de vista, fa d'aquest



llibre un dels més fluïxos dels quatre que componen aquest apartat.

**ELS GRAVATS DE XAVIER NOGUÉS** de JAUME PLA (1960)  
(Pg.611, Ap.I)

Un salt d'onze anys entre aquest llibre i l'anterior demostra una major maduresa en la concepció del llibre i en la idea de conjunt entre tipografia, paper, il·lustracions i text. Si bé és l'únic llibre de LA ROSA VERA on no hi ha gravats originals, l'obra és d'un gran interès i d'una gran aportació tant pel que fa al món de XAVIER NOGUÉS com al de llibre objecte d'art.

JAUME PLA no coneixia personalment XAVIER NOGUÉS, però fou tanta l'admiració que per ell sentia i sobretot per la seva obra gravada, que no va poder resistir la temptació de fer aquest llibre. Era com una obligació que sentia enfront de la indiferència mostrada envers aquell gran gravador. Calia defensar i treure a la llum la personalitat de XAVIER NOGUÉS per massa temps oblida-da.

El llibre de LA ROSA VERA és, a més a més d'un estudi de XAVIER NOGUÉS com a persona, com a artista o com a il·lustrador de llibres, un recull de tota l'obra gravada, analitzada no per un crític d'art sinó per un altre gravador que coneix fil per randa la tècnica de cada peça.

JAUME PLA tenia i té una adoració especial pels gravats de XAVIER NOGUÉS. I un artista com ell necessitava i es mereixia un catàleg rigorós de la seva obra. Confondre un vernís tou amb una litografia era quelcom que no es podia permetre per més temps i calia citar cada cosa pel seu nom.

Es va posar en contacte amb la vídua de XAVIER NOGUÉS i va encetar la seva tasca. Donada la impossibilitat de trobar totes les planxes i el fet que moltes d'elles s'havien desgraciat mercès a un mal tractament en la seva conservació i restauració, es varen fer les reproduccions a partir dels gravats originals que posseïa la pròpia vídua i la Secció de Gravats del M.A.M.

En motiu d'aquest llibre, el director del Museu en aquella època, JOAN AINAUD DE LASARTE, va comprar les planxes i ara les tenen totes completes. Malauradament, però, moltes d'aquestes planxes han perdut les seves qualitats en les entalles fruit d'una mala política de conservació.

Aquest és l'únic llibre de LA ROSA VERA on hi ha pres part la reproducció fotomecànica en lloc de la mà de l'estampador.

Només onze exemplars preferents tenen una prova original d'un dels gravats de XAVIER NOGUÉS.

Al peu de cadascuna de les reproduccions, JAUME PLA en fa una referència de catalogació (títol de l'estampa, número segons catalogació de Jaume Pla, any, tècnica emprada, mides, localització i número segons catàleg precedent del M.A.M.), i acaba amb un estudi tècnic explicant el seu procés, la quantitat de cremades en el mordent, l'anàlisi estilística i un comentari de l'estampa. Si s'escau, també fa una comparació entre les diferents proves d'estat.

És una llàstima que l'obra gravada de XAVIER NOGUÉS no fos més valorada i es veiés obligat a fer uns tiratges tan curts de cada planxa. Parlant d'aquesta limitació, JAUME PLA escrivia:

*Jo em queixo de la indiferència actual de cara al gravat, he treballat més de quaranta anys en*

aquest camp, i en vaig empecar la Rosa Vera per lluitar contra aquesta indiferència. Però no es pot oblidar un fet: de la primera Rosa Vera en tiràvem 50 exemplars, després 75 i després, 100. Va costar. La lluita va ser llarga, però avui dia totes aquestes tirades estan absolutament exhaurides. I bé, segons totes les meves informacions, hi ha gravats de Xavier Nogué dels quals no es van tirar més de dues o tres proves. La tirada més llarga no va passar mai dels dotze exemplars. La diferència en aquest aspecte entre el seu temps i el meu és evident. (16)

Afortunadament creiem que aquest llibre de LA ROSA VERA, mercès a la seva qualitat en les reproduccions, ens ha permès recollir la seva obra i ens ofereix la possibilitat de gaudir d'uns gravats tan importants que el seu curt tiratge ens impedia de veure en la seva versió original.

**OBRES COMPLETES DE XAVIER BENGUEREL** illustrada per diversos artistes (1967) (Pg.627, Ap.I)

No entrarem aquí en discussió de si la litografia es pot considerar o no una tècnica de gravat. El treball que ens ocupa no té aquesta finalitat i el tema serà llarg de discutir i d'argumentar.

Sabem que JAUME PLA és contrari a considerar la litografia com un gravat però en ser obra directa que realitza l'autor, és plenament acceptable en el món de la bibliofília. Serà la seva relació amb el text, la composició del llibre i la tipografia allò que li conferirà aquest valor d'obra d'art si s'escau. Obres completes de Xavier Benguerel, però, no compleix aquests requisits i no ha acomplert aquest repte.

Després d'analitzar i veure cadascun dels llibres de

LA ROSA VERA podem afirmar, sense cap mena de dubtes, que aquest és un dels més desencertats bibliòfilament parlant.

L'obra consta d'una punta seca i de vuit litografies sobre planxa. La punta seca és el retrat de l'escriptor gravat per JAUME PLA i actua a tall de frontispici. Les litografies pertanyen a set autors diferents, entre ells el propi JAUME PLA, i il·lustren vuit textos de XAVIER BENGUEREL. Eren dibuixades directament sobre planxes de zinc pels artistes. El procés químic el feia una altra persona; aleshores les estampaven sobre cel·lofana i després s'insolaven de nou sobre la planxa d'offset per fer-ne el tiratge.

El conjunt forma una obra espessa de format i poc amena de lectura visual. Les il·lustracions ocupen tota la plana en encetar cada capítol, però la dimensió del full, més aviat petit si tenim en compte el gruix de l'obra (650 pg), dóna una certa sensació de claustrofòbia i ofec per a la imatge. Si bé cal remarcar la qualitat dels textos, uns textos que obligaren XAVIER BENGUEREL a revisar la seva obra anterior per fer un bon paper en la seva literatura, no es pot pas dir el mateix de les litografies. El seu contingut plàstic i l'efecte de reproducció mecànica, més que d'obra original, desmereixen el conjunt.

La tipografia, feta amb linotípia, tampoc té cap mena d'interès particular que pugui elevar el llibre a la categoria d'objecte d'art.

L'obra fou un desastre econòmic i no es va poder dur a terme un segon volum.

Per sort, després d'aquest "fracàs", LA ROSA VERA encara va aoprtar tres obres importants abans de cloure la seva tasca. L'Albufera de València (1970), Les comarques del Principat (1970-76) i 12 gravats i un autoretrat de Jaume Pla (1982) en són una mostra evident i ens treuen el possible mal gust que ens podia deixar l'obra comentada.

. . . .

LA SÈRIE DE LES MONOGRAFIES DE LA ROSA VERA



EMILI GRAU SALA I JOSEP JANÉS I OLIVÉ

JOSEP GRANYER I PERE QUART

JAUME PLA I JOAN TEIXIDOR



12 PUNTES SEQUES I UN AUTORETRAT DE GRAU SALA  
12 AIGUAFORTS I UN AUTORETRAT DE JOSEP GRANIER  
12 GRAVATS I UN AUTORETRAT DE JAUME PLA

EL grup anomenat MONOGRAFIES DE LA ROSA VERA està format per tres obres i s'han emmarcat en aquest capítol dels llibres perquè la seva estructura unitària i no per lliuraments els apropa més a aquests que no pas a les col·leccions de gravats.

El fet que nosaltres els separem en un apartat diferent és per evidenciar el lligam entre ells i per constatar el nexa comú que els cohesionava.

La primera monografia -deguda a la punta seca d'EMILI GRAU SALA i a la ploma de JOSEP JANÉS I OLIVÉ- va aparèixer l'any 1958, nou anys després que sortís el primer plec de la COL·LECCIÓ DE GRAVATS CONTEMPORANIS.

Tal com veurem en el capítol III, les col·leccions de gravats de LA ROSA VERA sortien mensualment, però a la pràctica sempre s'espaiaven molt més i els artistes que més apareixien tan sols ho feien com a màxim dos cops a cada col·lecció.

JAUME PLA va pensar que un bon sistema per donar a conèixer millor el món del gravat i augmentar el nombre d'afezionats a aquest art, premisa vital en LA ROSA VERA, seria l'edició d'un conjunt de gravats fets pel mateix artista i glossats per un mateix escriptor.

Va creure que d'aquesta manera l'interès podia ser major i també la qualitat.

Primer de tot va pensar en aquells artistes que s'havien mostrat més àgils i més familiaritzats en aquest medi d'expressió plàstica. EMILI GRAU SALA i JOSEP GRANYER n'eren dos exemples a tenir en compte.

Com la majoria de les vegades succeeix en les edicions de luxe, els diners són fonamentals a l'hora de



cercar una edició de qualitat. La manca de suport econòmic va donar lloc que aquestes monografies es limitessin a dues (GRAU SALA, 1958 i JOSEP GRANYER, 1962) i recentment a la del propi editor, JAUME PLA, el 1982.

La sèrie de les MONOGRAFIES DE LA ROSA VERA tenen de monogràfic l'autor dels gravats i el dels textos i, en alguns casos, la tècnica i el tema.

Les tres, i per això les hem agrupades en un sol apartat, tenen en comú el següent:

1. L'autoretrat del gravador al frontispici del llibre.
2. Una introducció on es fa un estudi crític sobre el gravador i la seva obra.
3. Dotze gravats de format vertical amb dotze il·lustracions literàries d'un mateix escriptor i que
4. els gravats, exceptuant el del frontispici, sempre van estampats a les planes imparelles, i s'enfronten al text que els "il·lustra".

Una de les coses que li sap més greu a JAUME PLA en relació a LA ROSA VERA és el no haver pogut fer alguna monografia més d'artistes com ara FRANCESC SERRA, JOSEP MOMPOU o JOSEP AMAT. Qüestions econòmiques o d'impossibilitat material ho van impedir. De no haver estat això, a hores d'ara ben segur que tindriem un patrimoni de gravats importants que avui ens manquen. Fer una monografia amb FRANCESC SERRA volia dir anar sovint a Tossa, on es trobava l'artista, i a JAUME PLA li era impossible. FRANCESC SERRA sempre deia que ho faria, que la idea li agradava molt, però el seu caràcter més aviat especial li va privar d'acomplir la seva promesa.

Els títols de les tres monografies no són gaire explícits o gaire concrets, però tenen un denominador comú que les agrupa: el número 12 i l'autoretrat.

Si ens limitem a llegir el títol sense veure el contingut de l'obra (12 puntes seques i un autoretrat de Grau Sala, 12 aiguaforts i un autoretrat de Josep Granyer, 12 gravats i un autoretrat de Jaume Pla) sembla com si l'autoretrat no fos un gravat. Però quan es diu 12 puntes seques i un autoretrat, també l'autoretrat és una punta seca. Quan es diu 12 aiguaforts i un autoretrat, també l'autoretrat és un aiguafort. I quan es diu 12 gravats i una autoretrat, també l'autoretrat és un gravat.

És un cop analitzava cada monografia quan entenem el seu significat i la seva originalitat. Altrament, el títol i la seva estructura interna són elements essencials que permeten incloure-les totes tres en una mateixa sèrie. L'autoretrat és com la targeta de presentació de l'artista i les dotze estampes, la seva identificació personal.

Un altre aspecte molt important a tenir en compte és la superioritat del gravat enfront de la paraula. El títol ja evidencia que l'èmfasi principal recau en la imatge gravada i no pas en l'escripta. I això, ni tan sols en els llibres com Castilla, L'Albufera de València o a Les comarques del Principat quedava mostrat amb tanta força com a les monografies. Els títols dels llibres esmentats donen més força al text i al seu autor que no pas al gravat, tot i que la idea preconcebuda era que les imatges fossin creades abans que les il·lustracions literàries.

**12 PUNTES SEQUES I UN AUTORETRAT DE GRAU SALA. Textos de JOSEP JANÉS I OLIVÉ (1958) (Pg.647, Ap.I)**

Amb aquesta monografia, JAUME PLA introduïa en l'àmbit dels llibres la idea de LA ROSA VERA segons la qual era l'escriptor qui illustrava el gravat i no a la inversa.

EMILI GRAU SALA era un artista que ja sabia gravar i ho feia molt bé. No calia ensinistrar-lo gens ni mica. Ell ja havia fet un gravat per a LA ROSA VERA en la col·lecció dels DOTZE NUS i la seva tasca com a gravador i com a gran il·lustrador d'edicions de luxe era sobradament coneguda.

GRAU SALA treballava i vivia a París des del 1936 i la idea que li plantejava JAUME PLA li semblà exitant i engrescadora.

EMILI GRAU SALA va fer dotze puntes seques, la majoria de temes parisencs amb les seves noies tan característiques, d'una gran bellesa i qualitat. A aquests dotze gravats cal afegir-hi el seu autoretrat on se'l veu davant d'una de les seves pintures amb una cigarreta a la boca. En tots ells hi és present la influència impressionista en el tractament de la llum. La incisió és molt fresca i se serveix del creuament de les entalles i la pressió de l'eina per aconseguir una extensa gamma de matisos. Des del gris més pàllid fins als negres més vellutats de gran bellesa. La factura és més pictòrica que gràfica, contràriament a l'estil dels aiguaforts de JOSEP GRANYER o dels burins de JAUME PLA.

EMILI GRAU SALA enviava les planxes ja acerades a casa de JAUME PLA amb el "bon à tirer" i algunes proves d'estat.

JOSEP JANÉS I OLIVÉ era, de feia temps, un bon amic

seu. En les èpoques difícils de l'artista, JANÉS I OLIVÉ, editor i director dels "Quaderns Literaris", li proporcionà l'ocasió d'illustrar alguns d'aquests llibres i esdevingueren grans amics.

La monografia, feta amb un paper especial fabricat per la casa Guarro, amb una tipografia acurada i vetllant cada punt de compaginació i d'entintatge, va sortir a la venda per tres mil pessetes i malgrat que es va exposar a la Sala Rovira de Barcelona on l'autor del text hi va llegir els seus versos, l'èxit de venda fou molt minç. Ara, però, no se'n troba ni un exemplar i si aquest és el cas se'n paguen més de dues-centes mil pessetes.

Els noranta exemplars que es van fer són avui en dia un tresor en el món del bibliòfil i en el del gravat català.

**12 AIGUAFORTS I UN AUTORETRAT DE JOSEP GRANYER** amb textos de PERE QUART (1962) (Pg.679, Ap.I)

En la segona temptativa d'aquesta sèrie tocà el torn a un altre artista que havia trobat en el gravat un mitjà d'expressió molt personal i molt adient.

JOSEP GRANYER havia col·laborat a LA ROSA VERA en diverses ocasions tant en la part dels llibres com a les col·leccions de gravats, i la seva mestria com aiguafortista era indubtable (17).

JAUME PLA va proposar a JOSEP GRANYER la idea de la monografia i ell va escollir com a temàtica comú el món de les bèsties. La tècnica seria l'aiguafort. Amb ella podia controlar meticulosament cada entalla i cada incisió per expressar el coneixement exhaustiu que tenia

dels animals allí representats.

Ja hem comentat en parlar de El llibre de les bèsties quin era el sistema de treball de JOSEP GRANYER amb els aiguaforts. En el cas de la monografia, el mètode és el mateix: una descoberta de primeres entalles, cremada a l'àcid, netejar i fer una prova, tornar a envernissar, nou treball d'entalles, entintar i així successivament fins a arribar a la prova definitiva.

JAUME PLA no va dubtar ni un moment que la persona idònia per "il·lustrar" aquells gravats amb paraules no podia ser una altra que PERE QUART, "l'animalier" literari que corresponia amb el seu humor satíric a les també satíriques figures de GRANYER.

La seva compenetració ja demostrada en les col·leccions de gravats (De les bèsties i Troupe) no va permetre cap mena de dubte a JAUME PLA per escollir PERE QUART com el seu escriptor.

Aquests poemes foren recollits l'any 1975 en el llibre Obra poètica. Pere Quart, el volum I de les Obres Completes de JOAN OLIVER editades a Barcelona per edicions Proa. Hi ha però algunes variacions que el propi PERE QUART féu en repassar els textos d'aquest bestiari i que en l'apèndix I ja fem constar quan s'escau.

Els gravats de JOSEP GRANYER mostren dotze bèsties en diferents positures i amb algun element característic que els representa i simbolitza segons el títol que ell mateix els ha donat. Normalment aquest objecte aliè a la bèstia està tractat amb una factura més superficial i menys insistida que la de l'animal.

Com amb GRAU SALA, hi trobem una introducció feta per JAUME PLA on s'estudia la figura i l'obra de GRANYER sempre des d'una òptica de coneixement tècnic de les estampes i del propi artista fruit d'una convivència i

unes relacions personals entre anodós.

El conjunt forma un altre llibre digne d'esmentar dins el món de la bibliofília i sobretot dins la línia de revaloritzar i prioritzar el gravat enfront de la paraula escrita. Una cosa però el diferencia de la monografia de GRAU SALA. Aquí els textos de PERE QUART són tan encertats i tan estudiats, amb un lèxic ric, treballat, sense cap mena de concessions i ple de disciplina en la rima, que s'esdevé un punt on no se sap ben bé què ilustra què. Si el text el gravat o a la inversa. Una cosa semblant passava amb Castilla. Ara també la imatge i el text es complementen de tal forma que és millor veure-ho plegat i captar el seu llenguatge -el de la paraula i el de l'entalla- alhora. Amb els gravats d'EMILI GRAU SALA i els poemes de JOSEP JANÉS no podem dir pas el mateix. Potser els poemes de JOSEP JANÉS prenen més cos amb els gravats al davant, però en canvi, els gravats sense els poemes poden dir moltes altres coses. No passa així amb PERE QUART i JOSEP GRANYER. PERE QUART va trobar els mots tan exactes per glossar les actituds de les bèsties que sembla fins i tot que primer fossin els textos que els gravats.

L'oportunitat d'haver tingut a les nostres mans l'Exemplar de Col·laborador J amb tot un seguit de proves addicionals dels aiguaforts de GRANYER, ens ha permès comprendre i endinsar-nos millor en el treball i en el món de l'artista plàstic.

A més a més de tota una colla de dibuixos, hi ha una sèrie de proves d'estat de cada gravat on les remarques constitueixen un món insòlit i apassionant.

Tal com es pot veure al Volum II, al capítol de les MONOGRAFIES DE LA ROSA VERA, hi ha remarques que per si mateixes podrien esdevenir temes per un altre gravat. Són com petits assaigs per tal de veure l'actuació del

mordent damunt la planxa, però en els quals JOSEP GRANYER no es va limitar a fer quatre ratlles i prou, sinó que fins i tot, en un espai que després es desestima, hi abocava tota la seva imaginació. Aquestes remarques són dignes d'un altre estudi com a mostra de l'aportació de GRANYER al món del gravat. Potser en una altra ocasió nosaltres mateixos ho farem. La idea és prou incitant.

**12 GRAVATS I UN AUTORETRAT DE JAUME PLA** amb textos de JOAN TEIXIDOR (1982) (Pg.753, Ap.I)

La monografia de JAUME PLA és la darrera de totes i amb ella finalitza l'empresa de LA ROSA VERA iniciada gairebé quaranta anys enrera (18).

Il·lustrada literàriament per JOAN TEIXIDOR, aquest llibre és una mostra clara de la capacitat creadora del seu autor plàstic. Són dotze gravats i un autoretrat on JAUME PLA ens mostra diferents tècniques (aiguafort, punta seca i burí) i on la temàtica predominant sol ser el paisatge, encara que la figura hi és present en tres ocasions.

Tret d'alguna excepció, hem de dir que el paisatge és sempre molt més interessant quant a composició, domini del dibuix, riquesa de matisos i agilitat de les incisions que no pas la figura. I això ja es ve demostrant en tota l'obra de JAUME PLA.

Novament es torna a fer servir, en la distribució del llibre, l'enfrontament de dos blocs compactes: a l'esquerra, el text amb els espais en blanc a la mateixa ratlla per assenyalar els punts i a part i evitar el trencament de l'estructura rectangular i, a la dreta, el gravat que el complementa en l'equilibri visual i compositiu.

Si a les dues monografies anteriors JAUME PLA era l'autor de la introducció, aquest cop l'estudi de la seva vida i de la seva obra -tan polifacètica per altra banda- corre a càrrec de la ploma de FRANCESC X. PUIG ROVIRA.

L'afecció que pels temes de gravat demostrà FRANCESC X. PUIG ROVIRA i l'estudi que havia fet sobre alguns artistes van fer pensar a JAUME PLA que aquella podria ser la persona idònia per introduir el tema.

Aquesta monografia és també com una síntesi i una cloenda en homenatge a LA ROSA VERA i a tot allò que JAUME PLA hi aportà. És obvi que si es parla d'una biografia d'ell, LA ROSA VERA hi ha de ser present en una bona colla de fulls. No en va hi va dedicar prop de quaranta anys. El recull biogràfic amb tot allò que concierneix a LA ROSA VERA fa que la introducció sigui més àmplia que en les altres dues monografies. Altrament, aquesta trajectòria artística, junt amb el curriculum vitae que hi ha en acabar el llibre, suposa una aproximació al tema de LA ROSA VERA molt a tenir en compte per qualsevol treball sobre aquesta faceta editorial de JAUME PLA.

Novament es torna a donar la coincidència de ser el director de l'edició i l'autor dels gravats la mateixa persona. Després de l'experiència adquirida tant dins com fora de LA ROSA VERA en l'àmbit de la bibliofília i del gravat, JAUME PLA pren un nou compromís amb aquesta obra i demostra un cop més la seva mestria en la creació d'un llibre.

Un paper de fil fabricat expressament per la casa Guarro amb les marques a l'aigua de l'editorial i de la pròpia casa (com ja era habitual), una tipografia supervisada per ell mateix, uns gravats estampats pel mestre i uns textos de JOAN TEIXIDOR que els il·lustren amb gran



encert, són entre altres aspectes els elements principals que fan d'aquest llibre un objecte d'art.

L'amistat entre JAUME PLA i JOAN TEIXIDOR ja venia de lluny. Quan encara JAUME PLA no era prou conegut, ell ja el defensava i lloava el seu treball. Per a LA ROSA VERA, JOAN TEIXIDOR havia escrit dos textos, un per a la COLLECCIÓ DE GRAVATS CONTEMPORANIS, glossant un gravat de JAUME PLA, i un per als DOTZE NUS, sobre un gravat d'EMILI GRAU SALA. La darrera col·laboració va ser aquesta de la monografia.

Els textos són molt poètics i en ells hi ha fragments que fan plena referència a allò que hi ha a l'estampa. Però la relació tampoc no és tan estreta com la dels poemes de PERE QUART i els gravats de JOSEP GRANYER. Tant la part escrita com les estampes poden comprendre's per separat. Dels gravats podem destacar la varietat de tractament en les incisions de les puntes seques i la seguretat de l'entalla neta i punyent del burí. L'aiguafort, que només n'hi ha un, és potser el més estàtic i més insegur de tots.

Els paisatges gravats al burí i a la punta seca recorden l'estil valent i delicat alhora del darrer llibre de LA ROSA VERA il·lustrat per ell: Les comarques del Principat.

L'autoretrat, i seguint la tònica dels retrats que tan bé sabia captar JAUME PLA, és una estampa que enceta la monografia amb molt d'encert.

Dels gravats d'Altafulla (nº 2,4,5,8 i 12) i de la seva filla Norma (nº3) ja en tenia el tiratge fet perquè els havia realitzats temps enrera. JAUME PLA ja tenia al cap la idea d'aquest llibre des de feia anys i ara es presentava l'ocasió de dur-lo a terme mercès a un ajut del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.

És realment una llàstima que aquesta sèrie de monografies quedés limitada només a tres artistes. Tenir tretze gravats d'altres gravadors amb sengles textos que els glossessin seria realment una gran aportació al món de l'estampa, al món de la bibliofília i sobretot al món del llibre de luxe amb gravats originals.

Dissortadament aquestes coses no es deixen perdre per manca d'interès ni per ganes de tirar-ho endavant, sinó per la qüestió del finançament econòmic.

Però com que ara ja és massa tard per lamentar aquest fet dins LA ROSA VERA, no podem deixar de lloar la tasca feta pels seus promotors i agrair poder tenir entre nosaltres aquests trenta-nou gravats de tres bons gravadors il·lustrats amb els respectius textos que varen ocasionar.

. . . .